

אמנת שירות עבור השב"ס של הספריות האוניברסיטאיות והספרייה הלאומית

מבוא

מסמך זה בא לטפל בנושאים הנוגעים לשירות השב"ס של הספריות האוניברסיטאיות והספרייה הלאומית בלבד. המדיניות הפנימית של כל מוסד היא באחריותו הבלעדית.

שיתוף פעולה בין ספריות הוא חלק אינטגרלי של מתן שירותי ספרייה, ויש אינטרס לספריות האוניברסיטאיות לעודד אותו.

השאלה בין-ספרייתית (השב"ס) הוא מנגנון חיוני להשגת פריטי מידע בכל ספרייה ומבוסס על עקרון ההדדיות.

קווים מנחים אלו נועדו להבטיח כי יסופק לספריות המזמינות שירות איכותי, יעיל ומהיר.

להלן מסמך קווים מנחים למתן שירותי השב"ס יש לראות בו מודל/דגם/ יעד לשאוף אליו.

1.0 הגדרה

1.1 השאלה בין-ספרייתית היא התהליך שבו ספרייה אחת מבקשת או מספקת פריטי מידע מספרייה אחרת.

2.0 מטרה

2.1 מטרת השאלה בין-ספרייתית כפי שהוגדר במסמך זה היא לקבל פריטי מידע שאינם זמינים בספרייה המזמינה כפי שביקשו לקוחות הספרייה.

3.0 היקף

3.1 מסמך זה תקף עבור שירותי השאלה בין-ספרייתית בין הספריות האוניברסיטאיות בישראל ולא מיועד ללקוחות הקצה. רצוי שהמדיניות המקומית של כל ספרייה תתבסס ותתייחס למסמך זה עם תוספות מקומיות.

3.2 כללי השאלה הבין-ספרייתית לגבי ספריות בחו"ל נקבעים על ידי רשתות ספריות שונות המספקות שירות להספקת פרסומים והשאלה בין ספרייתית כגון IFLA, SUBITO, OCLC, NLM. הכללים מבוססים גם על הסכמים עם המו"לים השונים.

4.0 אחריות של הספרייה המבקשת

4.1 רצוי לכתוב, לעדכן, ולפרסם את מדיניות ההשאלה הבין-ספרייתית ואת המחירים ללקוחות שלה.

4.2 יש להבטיח את הסודיות של המשתמש.

4.3 יש לאתר את הפריט בקטלוג הספריות ULI או ULS ולוודא את זמינותו.

4.4 יש לרשום בכל בקשה פריטים ביבליוגרפים מלאים (ללא קיצורים), מספר הזמנה לפי קודים המופיעים ב-ULS ומספר המערכת של הפריט בקטלוג של ספרייה המספקת (ולא של הפריט ב-ULI או ULS). הספריות הרפואיות תמשכנה להשתמש בקיצורים בהן הן רגילות להשתמש.

4.5 מומלץ לשלוח בקשות באופן אלקטרוני - רצוי דרך ISO ILL של אל"ף או מייל. אין להעמיס בקשות על ספרייה אחת - רצוי לפזר את הבקשות בין הספריות.

4.6 יש לכבד את חוקי זכויות היוצרים בהסתמך על ההנחיות של ה"פורום להשכלה נגישה" (ראה נספח ב') בהתאם לחוזים של כל מוסד עם המו"לים השונים.

4.7 מומלץ לשלוח באופן סדיר לספרייה המספקת תזכורת על פריטים שלא הגיעו לא יאחר **משבועיים** מיום שליחת ההזמנה. אם פריט סופק אלקטרונית, והספרייה המבקשת לא קיבלה אותו, הספרייה המספקת תספקו שנית ללא תשלום נוסף, אם התזכורת הגיעה תוך **21 ימי עבודה** משליחת ההזמנה המקורית.

4.8 האחריות על הפריט המבוקש חלה על הספרייה המבקשת מהרגע שהוא מגיע אליה ועד לחזרתו וקבלתו על ידי הספרייה המספקת. אם הפריט ניזוק או אבד, יש לפצות את הספרייה המספקת בהתאם לעלות הפריט.

4.9 באחריות הספרייה המבקשת להחזיר את הספר בזמן ובאותו מצב כפי שהתקבל בספרייה. תאריך ההחזרה מוגדר כמועד האחרון שבו ניתן לשלוח את הפריט בחזרה.

4.10 אם הספרייה המספקת לא מאריכה את תקופת ההשאלה של הפריטים המושאלים באופן אוטומטי, יש לבקש הארכה מספר ימים לפני תום תקופת ההשאלה.

4.11 פריט שסופק בהשאלה בין ספרייתית יהיה לפחות **שבועיים** בספרייה המבקשת. יוצאים מכלל זה, פריטים הנשלחים לפי בקשה מיוחדת לפרק זמן קצר יותר ממשלוח-למשלוח וכו'. פריט הנדרש בחזרה מהספרייה המספקת מכל סיבה, יוחזר בתום תקופת ההשאלה וללא הארכה.

4.12 יש לארוז פריטים למשלוח בצורה שמונעת נזק לתכולה, ולפי הנחיות שנקבעו על ידי הספרייה המספקת. ניתן לאפשר איסוף עצמי מהספרייה המספקת בתאום מראש עם הספרייה המספקת (החיוב נשאר בעינו, והאחריות להחזרת הספר מוטלת על הספרייה המבקשת).

4.13 יש לשלם חשבונות בזמן.

4.14 יש להשתמש בקודים של הספריות כפי שמופיעים ב- ULS. אספקת קודים חדשים וניהול רשימת הקודים ופרטי הספריות באחריות הספרייה הלאומית.

4.15 ביטולי הזמנות: יש לשלוח בקשות לביטולים בכתב (במייל או באמצעות מערכת אל"ף). ניתן לבטל הזמנה רק אם הספרייה המספקת עדיין לא התחילה לטפל בבקשה. אם התחילו את הטיפול, הביטול יתאפשר רק אם הספרייה המספקת מסכימה.

4.16 הספרייה רשאית לבקש פריטים ללקוחות שלה בלבד ולא לגופים מסחריים.

5.0 האחריות של הספרייה המספקת

5.1 רצוי לכתוב, לעדכן ולפרסם את מחירי ההשאלה הבין-ספרייתית ואת מדיניותה.

5.2 יש לנסות למלא כל בקשה ללא קשר לפורמט.

5.3 רצוי לטפל בבקשות כמה שיותר מהר, במיוחד אם צוין דחוף בבקשה, ובהתאם לנסיבות של הספרייה המבקשת ולשיטות האספקה. אם לא ניתן למלא בקשה, יש לתת תשובה באופן מיידי עם ציון סיבת אי-מילוי הבקשה.

כשפריט מבוקש **אינו נמצא במדף**, הספרייה המספקת תבדוק אם ספריות אחרות מחזיקות בו.

אם הפריט **זמין** בספריות אחרות: יש להודיע **בהקדם האפשרי** שלא ניתן לספק את הפריט, ולבטל את ההזמנה.

אם הפריט **אינו זמין** בספריות אחרות: יש להודיע **לאחר מספר חיפושים נוספים**, ולהמשיך בטיפול לפי בקשת הספרייה המזמינה.

5.4 יש לספק בקשות בהתאם לכללי השימוש ההוגן.

5.5 יש לצרף מידע המכיל את הפרטים הביבליוגרפיים ואת מספר הזמנה לכל פריט שמסופק.

5.6 יש לציין את תאריך ההחזרה, הגבלות שימוש (אם יש) ואופן המשלוח להחזרת הפריט. תאריך ההחזרה מוגדר כמועד האחרון שניתן להחזיק את הפריט. פרק זמן מינימאלי לאחזקת פריט הוא **שבועיים** מיום הגעתו לספרייה המבקשת.

5.7 יש לארוז ספרים בצורה בטוחה כדי למנוע אובדן או נזק במשלוח. לספק מאמרים/פרקים של ספרים באופן אלקטרוני ובאיכות טובה מאוד - תוך כדי הקפדה שהדפים עומדים בכיוון אחד והשוליים נקיים - רצוי להשתמש בציוד מתקדם. אם הבקשה היא "השלמה" יש להקפיד על שוליים רחבים. יש להשתמש ב- WEB SERVER או אמצעים אחרים לקבצים גדולים.

5.8 יש להגיב כמה שיותר מהר לבקשות הארכה. במידה ואין צורך בבקשות הארכה כי הספרייה המספקת מאריכה את תקופת ההשאלה באופן אוטומטי, יש להודיע על כך. אם אין תגובה מהספרייה המספקת, הספרייה המבקשת רשאית להניח שהפריט הוארך לשבועיים נוספים.

5.9 ניתן בכל עת לבקש בחזרה פריטים מושאלים אם הם דרושים לספרייה המספקת - מומלץ לאפשר לספרייה המבקשת להחזיק פריטים לפחות **שבועיים** מיום קבלתם - גם אם הם נדרשים לספרייה המספקת.

5.10 אין לחייב עבור תוכן עניינים של פריטים שאינם ניתנים להשאלה.

5.11 מומלץ להוציא חשבונות באופן סדיר. בחשבון יש לפרט את מספר הזמנה, (רצוי גם פרטים ביבליוגרפיים), תאריך אספקה והסכום לתשלום. רצוי להימנע מלהוציא חשבונות על סכומים הקטנים מ- 50 ₪.

5.12 יש להשתמש בקודים של הספריות כפי שמופיעות ב- ULS. אספקת קודים חדשים וניהול רשימת הקודים ופרטי הספריות באחריות הספרייה הלאומית.

6.0 הסכם שירות

המחירים מתייחסים לפריטים שסופקו בפועל. הספריות תשאפנה לעמוד בסטנדרטים הבאים:

סוג בקשה	**מחיר ב ₪	*זמני טיפול בבקשות	*זמני מתן תשובות שליליות	שיטת אספקה
מאמר מכתב עת/עד שני פרקים מספר	20	תוך 3 ימי עבודה	תוך 2 ימי עבודה	שרת אינטרנטי/דוא"ל
סריקות של	50	תוך 3 ימי עבודה	תוך 2 ימי עבודה	שרת

אינטרנטי/דוא"ל				מעל 50 עמודים
שרת אינטרנטי/דוא"ל	תוך 2 ימי עבודה	תוך 3 ימי עבודה	20	פריטים ש"נולדו דיגיטלית" אפילו שהם מעל 50 עמודים
שליח	תוך 2 ימי עבודה	תוך 3 ימי עבודה	12	השאלת ספר (עד 3 כרכים)
שרת אינטרנטי/דוא"ל	תוך 2 ימי עבודה	תוך 3 ימי עבודה	0	תוכן עניינים של ספר

* מתייחס לזמן שמרגע קבלת ההזמנה ע"י הספרייה המספקת ועד לאספקת הפריט או הודעה על אי-אספקתו.
** הספרייה הלאומית מחייבת 25 ש"ע על כל סריקה – אלא אם היא הודיעה אחרת.

מקרים שאין לחייב עבורם:

- איכות הסריקה לא טובה
- תוכן עניינים של ספר שאינו ניתן להשאלה
- ספר שסופק פגום (לדוגמה: דפים חסרים)
- פריט לא נכון סופק
- הספרייה המבקשת ביטלה את ההזמנה לפני תחילת הטיפול
- שני כרכים נוספים של אותו ספר שהוזמן בהזמנה אחת (סה"כ 3 כרכים)
- המאמר השני בהזמנה של שני מאמרים בחוברת כתב עת אחת

מסמך זה אושר על ידי חברי תת-הוועדה להשאלה בין-ספרייתית ב- 24.6.13

קודים לתשובות נספח א:

ARR תזכורת

BYN מספר שלכם

BON ספר שלנו

FRN בקשת הארכה

FRT בקשת החזרה

NOS לא על המדף - עדיין מחפשים אותו

QRN הפריט הוארך

QSD סריקה נשלחה

QSL פריט נשלח בהשאלה

XCK לא נמצא כפי שצוטט

XNA לא זמין

XNA/PL לא זמין - כנראה אבד

XNT לא זמין באופן זמני

XNT/BD בכריכה, יש להזמין מאוחר יותר

XNT/QRS הפריט מושאל, הוזמן עבורך

XOL פריט לא ניתן להשאלה

XPN הפריט לא קיים

XPY הפריט עדיין לא קיים בספרייה

XRN הארכה אינה אפשרית

נספח ב: פורום השכלה נגישה: עקרונות פעולה לשימוש ביצירות לצורכי הוראה ומחקר (Code of Best Practices)

א. פתיח

"שימוש הוגן" הוא עקרון משפטי המאפשר לאזן בין הצורך להגן על זכות היוצרים מצד אחד לבין זכות המשתמשים מצד שני. השימוש ביצירות מוגנות במסגרת פעילות אקדמית, שעיקרה הוראה ומחקר, הוא בעל חשיבות עליונה, ובלעדיו לא ניתן להעמיד דור המשך משכיל במדינת ישראל. אין דרך פשוטה לקבוע מהו שימוש הוגן ביצירה. סעיף 19 לחוק זכות יוצרים תשס"ח - 2007 (להלן חוק זכות יוצרים) מספק מסגרת בלבד לבחינת הנסיבות בהן שימוש ייחשב הוגן. זכויות המשתמשים המעוגנות בסעיף 19 לחוק זכות יוצרים אינן מהוות רשימה סגורה. את זכויות המשתמשים לא ניתן לפרט ברשימה פרטנית ומדוייקת. קיים הכרח להעניק פרשנות גמישה לעקרון השימוש ההוגן באופן אשר משקף את הצרכים המיוחדים של האקדמיה בישראל. עקרונות הפעולה המפורטים במסמך זה משקפים את העמדה המקובלת בקרב מוסדות להשכלה גבוהה, באשר להגינות השימוש ביצירות לצרכי הוראה ומחקר. העקרונות נועדו לסייע למוסדות האקדמיים בישראל להגיע להכרעה במקרים קונקרטיים: האם שימוש כלשהו הינו הוגן ועל כן מותר על פי החוק. עקרונות הפעולה נועדו לשמש ככלי עזר להפחתת אי הוודאות בקשר לסוגי השימושים

המותרים ביצירות במסגרת שימושים אקדמיים, על ידי הבהרה מהו שימוש מותר באופן וודאי ומתן כללי הכרעה בנוגע למקרים גבוליים המחייבים הפעלת שיקול דעת. **אין בעקרונות אלה כדי לשלול מצבים נוספים שאף בהם השימוש הוגן ועל כן מותר.** עקרונות הפעולה אינם באים לקבוע תקרה" מקסימלית או "רצפה" מינימלית של ההיתר לשימוש חופשי ביצירות. אמנם קביעת כלל כמותי לשימוש הוגן ביצירות היא בעייתית שכן עקרון השימוש ההוגן הוא גמיש מטבעו ובכך טמון היתרון שבו. עם זאת, הצורך ליישם מערכת שיקולים מורכבת, על בסיס יומיומי, בנוגע לכמות עצומה של שימושים, איננו ישים ועל כן גורר חוסר וודאות באשר למותר. חוסר וודאות זה מוביל למניעת שימוש חיוני ביצירות ופוגע בהגשמת יעדי החוק. אמת מידה כמותית מסייעת ביצירת וודאות בנוגע למהו שימוש מותר, ומאפשרת לזהות את הנסיבות המחייבות הפעלת שיקול דעת מורכב יותר. לפיכך, יש בה כדי לסייע להנגשת החומרים הדרושים לצרכי הוראה ולשרת את מטרת החוק. עקרונות פעולה אלה משותפים לכלל המוסדות האקדמיים המצוינים בנספח א', אשר נטלו חלק בתהליך בניית ההבנות בנושא או שאימצו אותם. עקרונות פעולה אלה חלים על פעילותם של מוסדות אקדמיים העוסקים במחקר והוראה ופועלים שלא למטרות רווח. המוסדות השותפים לעקרונות הפעולה מכירים בחשיבות העליונה של שימוש ביצירות לקידום ההוראה והמחקר, בצד הצורך בשמירה על זכויות יוצרים. שימוש ביצירות לצרכים אקדמיים שונה במהותו מכל שימוש אחר ביצירות, בין אם מסחרי ובין אם לאו, שכן הוא חיוני לפעילות האקדמית. פעילות אקדמית הינה חיונית לקיומה של חברה נאורה ומשכילה ולהכשרתם של חוקרים ויוצרים חדשים. לפיכך, השימוש ביצירות לתכלית זו משרת את מטרת דיני זכויות היוצרים. עקרונות הפעולה מושתתים על ההנחה כי פעילות המוסדות נעשית בתם לב, בסבירות ובשים לב למכלול התנאים, הצרכים והדרישות בכל מקרה נתון.

ב. הנחיות לפרשנות ראויה של " השימוש ההוגן"

סעיף 19 לחוק זכות יוצרים קובע כי:

"19. שימוש הוגן

(א) שימוש הוגן ביצירה מותר למטרות כגון אלה: לימוד עצמי, מחקר, ביקורת, סקירה, דיווח עיתונאי, הבאת מובאות, או הוראה ובחינה על ידי מוסד חינוך.

(ב) לצורך בחינה של הוגנות השימוש ביצירה לעניין סעיף זה, יישקלו, בין היתר, כל אלה:

(1) מטרת השימוש ואופיו;

(2) אופי היצירה שבה נעשה השימוש;

(3) היקף השימוש, מבחינה איכותית וכמותית, ביחס ליצירה בשלמותה;

(4) השפעת השימוש על ערכה של היצירה ועל השוק הפוטנציאלי שלה.

(ג) השר רשאי לקבוע תנאים שבהתקיימם ייחשב שימוש לשימוש הוגן".

סעיף 19 לחוק זכות יוצרים מתווה את המסגרת לבחינת הוגנות השימוש ביצירה בכל מקרה

נתון. ככל שתצטבר פסיקה ענפה יותר כך תגבר הבהירות של הכלל. בהעדר פסק דין מנחה בישראל בנוגע ליישום כלל השימוש ההוגן בקשר לשימוש ביצירות למטרות הוראה ומחקר, עקרונות הפרשנות שלהלן משקפים את העמדה המקובלת בקרב הקהילה האקדמית, בנוגע לכללי המותר והאסור בשימוש ביצירות במסגרת פעילות אקדמית.

1. מטרת השימוש

סעיף 19 (א) לחוק זכות יוצרים קובע כי לשם מתן מענה לשאלה האם שימוש כלשהו ביצירה הוא הוגן, יש ראשית לבחון את מטרת השימוש. מטרת השימוש משמשת כמעין מבחן-על, הבא לבחון האם מוצדק להתיר שימוש ביצירה באופן חופשי. בענייננו, מטרת השימוש היא לצרכי הוראה, מחקר ולימוד, במסגרת פעילותו של מוסד אקדמי שלא לכוונות רווח. החוק מבקש לעודד שימוש למטרות אלה ולכן התיר שימוש כאמור במפורש. שימוש ביצירות לצרכי הוראה ומחקר מחייב חופש פעולה בבחירת התכנים, שיבטיח הנגשה של החומרים הנחוצים ללומדים ולחוקרים על פי שיקולים מקצועיים בלבד. על כן, נקודת המוצא ביישום סעיף 19 היא כי שימוש הוגן לצרכי הוראה או מחקר הוא מותר, אלא אם כן השיקולים השונים המפורטים בסעיף 19 (ב) מטים את הכף באופן ברור למניעת שימוש זה.

2. השיקולים

1. מטרת השימוש ואופיו.

לצורך בחינת הוגנות השימוש, יש לשקול את מטרת השימוש ואופיו. לעניין זה, כל אחד מהמאפיינים המנויים להלן, ייחשב כשיקול התומך בהוגנות השימוש:

א. שימוש לא מסחרי – אחד השיקולים המרכזיים בבחינת אופיו של השימוש הוא השאלה האם מדובר בשימוש מסחרי ביצירה כאשר מדובר בשימוש לא מסחרי הדבר תומך בהכרה בשימוש כהוגן ועל כן מותר.

המוסדות להשכלה גבוהה פועלים שלא למטרות רווח. אין בגביית שכר לימוד בלבד כדי להפוך את פעילות המוסד למסחרית. אף אם שכר הלימוד נועד לכסות על ההוצאות, עדיין אין בכך כדי לשוות אופי מסחרי לפעילות המוסדות האקדמיים (ראו למשל פסק הדין ב ע"א 326/00 עיריית חולון נ' אן. אם. סי. מוסיקה בע"מ ואח', פ"ד נו (3) 658 (2003) שם נקבע כי גביית דמי מנוי על ידי ספרייה ציבורית לא הפך את פעילותה לנושאת רווח מסחרי). כמו כן, אף אם פירות המחקר ממוסחרים בסופו של דבר, המחקר הוא מחקר אקדמי בראשיתו.

ב. שימוש טרנספורמטיבי - שיקול נוסף שהודגש בפסיקה האמריקנית, במסגרת בחינת שיקול

אופיו של השימוש, הוא השאלה האם מדובר בשימוש "טרנספורמטיבי" ביצירה. שימוש טרנספורמטיבי הוא, לדוגמה, שימוש אשר משנה את היצירה בה נעשה שימוש על ידי תוספת ביטוי, משמעות או מסר חדשים (Cambell v. Acuff-Rose Music, Inc., 510 U.S. 569, 579, (1994)); או שימוש ביצירה באופן שונה או למטרה או פונקציה שונה מזו של היצירה המקורית (Perfect 10, Inc. v. Amazon.com, Inc., 508 F.3d 1146, 1165 (9th Cir.2007)).

טרנספורמטיבי הדבר תומך בהכרה בשימוש כהוגן ועל כן מותר.

לעיתים קרובות, שימוש ביצירות לצרכי הוראה ומחקר שונה מן המטרה לשמה נוצרה היצירה, אף אם לא נעשה שינוי בתוכן של היצירה עצמה, ועל כן הדבר יתמוך במסקנה כי השימוש הוא הוגן ועל כן מותר. דוגמאות לשימוש טרנספורמטיבי שכזה הן שילוב קטע מתוך ספר שלא נועד למטרות הוראה, בליקוט למטרות הוראה, או שילוב כתבה מן העיתון בבחינה.

ג. שימוש שסביר היה להניח כי בעל הזכויות לא יתנגד לו – דוקטרינת השימוש ההוגן נועדה, בראש וראשונה, להכשיר שימוש ביצירות במקרים בהם בעל הזכויות מתנגד לו. עם זאת, לעיתים, דוקטרינת השימוש ההוגן יכולה לשמש להכשרת שימוש ביצירות אשר סביר כי בעל הזכויות ביצירה לא היה מתנגד לו. לעיתים העלויות הכרוכות בהשגת ההסכמה מאת בעל הזכויות, לשימוש ביצירתו, עלולה לקעקע את השימוש בה, אף על פי ששיקולים עניינים, הנוגעים להוראה ומחקר, מצריכים את השימוש ביצירה המסויימת. כאשר מדובר בשימוש ביצירה, אשר סביר היה להניח מראש כי בעל הזכויות בה לא היה מתנגד לו, הדבר תומך בהכרה בשימוש הוגן ועל כן מותר. דוגמאות לשימושים אשר סביר כי בעל הזכויות לא יתנגד להם, הן שימוש שקרוב לזוטי דברים או לנטילת חלק מן היצירה אשר, אף שהוא מהותי, הוא פעוט. דוגמה נוספת היא שימוש ביצירה באופן שמתיישב עם תכלית הפקתה, כגון מחקר אקדמי, אשר מטבעו נועד להפצה בקרב הקהילה האקדמית.

II. אופי היצירה שבה נעשה השימוש

לצורך בחינת הוגנות השימוש, יש לשקול את אופי היצירה שבה נעשה השימוש. לעניין זה, כל אחד מהמאפיינים המנויים להלן, ייחשב כשיקול התומך בהוגנות השימוש:

- א. יצירות המתארות עובדות, תהליכים, נתונים, או המציגות ממצאי מחקר מדעי; כאשר מדובר ביצירה הכוללת בעיקרה חומרים אשר אינם מוגנים כשהם בלבדם, כגון נתונים, טבלאות, עובדות היסטוריות, תזות מדעיות, תרגילים, היקף השימוש המותר יהיה רחב יותר, ובלבד שאין המדובר בספר לימוד.
- ב. יצירות הנושאות אופי אקדמי, שחוברו על ידי חוקרים או מרצים במוסד להשכלה גבוהה או במוסד אקדמי דומה מחוץ לישראל;

ג. יצירות שאין אליהן גישה אלקטרונית זמינה, כגון במאגרי מידע, כתבי עת אלקטרוניים, או בדרך של הפצה מסחרית של ספרים אלקטרוניים;
ד. יצירות שאזלו מן השוק ולא ניתן להשיגן באופן סביר;
ה. יצירות שבאופן סביר ורגיל אינן נרכשות כספרי לימוד על ידי תלמידים במוסדות להשכלה גבוהה. כאשר מדובר בספר, יש לבחון האם מדובר בספר לימוד או ספר שאינו ספר לימוד. "ספר לימוד" הוא ספר שנכתב מתוך מטרה עיקרית שישמש להוראה, בעוד שספר שאינו ספר לימוד, אף שעשוי בהחלט לשמש למטרות הוראה, לא נכתב מתוך מטרה מוצהרת שכזו. לגבי ספר שאינו ספר לימוד - היקף השימוש המותר בו יהיה רחב יותר.

III. היקף השימוש מבחינה איכותית וכמותית ביחס ליצירה בשלמותה

לצורך בחינת הוגנות השימוש, יש לשקול את היקף השימוש ביצירה. לעניין זה, כל אחד מהמאפיינים המנויים להלן ייחשב כשיקול התומך בהוגנות השימוש:
א. היקף השימוש ביצירה צריך להיות מידתי ביחס לנחוץ לצורכי ההוראה או המחקר. ההחלטה כי כמות השימוש מידתית לשם קיום המחקר או ההוראה יכולה להיעשות על בסיס הצהרה של האדם המבקש את השימוש ביצירה, כגון המרצה, המתרגל וכיו"ב.
ב. המבחן שיש ליישם הוא האם הכמות שהועתקה נדרשת באופן סביר לשם הגשמת המטרה של ההוראה, או שמא די בכמות קטנה יותר לשם הגשמת מטרה זו. למשל, בנוגע לצילום או תמונה, הגשמתה של מטרת ההוראה בדרך כלל תחייב להעתיק את היצירה בשלמותה. כך גם ביחס למאמר מדעי, או כתבה בעיתון. מצד שני, ברור כי אין להעתיק ספר שלם לצורך הוראה. בהקשר זה לא ניתן לנקוב במספר מדויק של עמודים **ואין** כמויות מדויקות, או נוסחה כמותית, המשקפות אמת מידה ראויה. למרות זאת, התגבשה המלצה כמותית, המפורטת להלן.

IV. השפעת השימוש על ערכה של היצירה ועל השוק הפוטנציאלי שלה

לצורך בחינת הוגנות השימוש, יש לשקול את השפעת השימוש ביצירה על ערכה ועל השוק הפוטנציאלי שלה. לעניין זה, כל אחד מהמאפיינים המנויים להלן ייחשב כשיקול התומך בהוגנות השימוש:

א. יצירת עותקים של היצירה, שאינם מהווים תחליף ליצירה המקורית, יהוו בדרך כלל שימוש הוגן, שכן שימוש כזה אינו פוגע בשוק של היצירה המקורית. לכן, אם השימוש ביצירה אינו מספק את הביקושים בשוק המקורי של היצירה, השימוש צריך להיחשב הוגן.

ב. קיומה של פגיעה כלכלית בבעל זכויות היוצרים, כתוצאה מהשימוש ביצירה, אינה שוללת מראש את הגינות השימוש. הציפיה לרווח של בעל זכות היוצרים, מוגבלת לשימושים ביצירה אשר אינם מהווים שימוש הוגן. לפיכך יש לבחון בכל מקרה לגופו את טיב הפגיעה הכלכלית. למשל, יש לבחון האם הפגיעה הכלכלית נגרמה כתוצאה מהעמדת תחליף ליצירה, או שמא ההפסד הכספי נגרם מעצם קיומו של השימוש ללא תשלום. פגיעה כלכלית מסוג זה, השני, איננה שוללת את הוגנות השימוש, שכן אחרת עקרונות פעולה: שימוש הוגן בהוראה במוסדות להשכלה גבוהה דוקטרינת השימוש ההוגן תרוקן מתוכנה. בנוסף, יש לבחון את היקף הפגיעה. למשל, אם מדובר בפגיעה קלה ופעוטת ערך, הדבר יתמוך בהתרת השימוש. ג. בקביעת קיומו של שוק פוטנציאלי ליצירה יש לאמוד את הציפיות הלגיטמיות של בעל הזכויות ביצירה, לגבי אותו שוק חדש. שימוש במסגרת הוראה ומחקר ביצירה עשוי להיות מחוץ לציפיות לגיטימיות אלה. בהקשר זה הגבלה טכנולוגית על סוג המשתמשים, למשל הגבלת שימוש לתלמידי הקורס במשך הקורס, יכולה להבטיח כי רק מי שרשאי לעשות שימוש הוגן יזכה בגישה ליצירה וכי השימוש ביצירה לא יפגע בשווקים נוספים, מעבר למסגרת ההוראה והמחקר במוסדות אקדמיים.

V. קרדיט – ציון

בפסיקה הישראלית התגבש שיקול נוסף לבחינת הוגנות השימוש ביצירה והוא הקפדה על מתן קרדיט ליוצר היצירה בה נעשה השימוש (ראו למשל פסק הדין בע"א Eisenman 2790/93 נ' קמרון, פ"ד נד(3) 817). על כן, בשימוש ביצירה או בחלקה, יש להקפיד על מתן קרדיט ליוצר היצירה, בהיקף ובמידה המקובלים.

עקרונות פעולה לשימושים ביצירות לצורכי הוראה (לא כולל מחקר) שימושים נוספים מעבר למתואר במסמך זה יוספו בעתיד

1. הנגשת יצירות לצורכי הוראה באמצעים דיגיטליים (שמורים דיגיטליים וסילבוסים מקוונים לרבות טקסט מלא באתרי הקורסים)

I. תאור השימוש

במסגרת פעילות הוראה במוסדות להשכלה גבוהה, קיים צורך בהנגשת יצירות באמצעים דיגיטליים לתלמידים. הנגשה זו נעשית באמצעות טכנולוגיות ההנגשה השונות, הנפוצות בקרב הקהילה האקדמית, כגון: רשת האינטרנט, מחשבים אישיים, נגני מדיה, טלפונים סלולריים (להלן "שמורים דיגיטליים"). ההנגשה הדיגיטלית נעשית למטרות הוראה, והיא חיונית על מנת לספק את צורכי ההוראה והלימוד במאה ה-21 מערכת השמורים הדיגיטליים נועדה להנגיש לתלמידים את חומרי

ההוראה, בפורמט יעיל לקריאה ולחיפוש, חסכוני בנייר וידידותי לסביבה. הדבר נועד לאפשר לתלמידים לגשת אל חומר הקריאה הנחוץ במסגרת קורס בכל עת ומכל מקום, במסגרת קורסים פרונטליים או במסגרת הוראה מרחוק.

11. הכלל

1. הנגשת חומרי הלימוד באמצעות שמורים דיגיטאליים מותרת, כאשר היא נחוצה לצורך הוראת הקורס ונעשית בהיקף ובמידה הדרושים לצורכי הוראה.
 2. מומלץ כי בכל מוסד ייושם הכלל באמצעות מנגנון קבלת ההחלטות שלהלן: המוסד ימנה אחראי להערכת ההיתר לשימוש בחומר מוגן. גורם זה יפעיל את כלל הפעולה המפורט להלן. במקרים בהם כלל הפעולה אינו מניב מסקנה ברורה, תועבר ההכרעה לפורום (גורם ממונה, צוות מקצועי או וועדה) שיפעיל שיקול דעת בהתאם למדיניות המוסד.
 3. ההכרעה האם מדובר בשימוש הוגן מצריכה בחינה של התנאים שבסעיפים 1-3 ו-4 ללהלן:
 - א. חומר ההוראה נדרש על ידי מרצה לצורך קורס הנלמד במוסד (לדוגמה, על בסיס הצהרת המרצה כי המדובר בחומרים הדרושים לצורך הוראת הקורס).
 - ב. לא קיימת גישה חופשית כדין לחומר, במקורות הפתוחים לעיון הציבור ברשת האינטרנט (כגון טיוטה אחרונה באתר הבית של הכותב, או במאגרי המידע של מוסד האם, או של הספרייה האקדמית).
 - ג. הנגשת החומר מוגבלת לתלמידי הקורס ולצוות האקדמי והמנהלי במוסד, ורק למשך תקופת הלימודים והבחינות.
 - ד. לספריית המוסד גישה כדין לעותק אחד לפחות של הספר ממנו נלקחו החומרים.
 4. שימוש הוגן הוא שימוש מידתי לצורכי הוראה ומחקר. אין מדובר ב"אלגוריתם" בו מוזנים נתונים ומונפק פלט, אלא ביישומם של שיקולים שונים כמכלול, על מנת להכריע בדבר היקף השימוש המותר.
- יודגש: היקף השימוש אשר מתואר להלן הינו ההיקף המינימלי המותר והוא נועד לשמש "ככלל אצבע" לזיהוי מהיר של שימושים מותרים על פניהם. במקרים רבים גם שימוש בהיקף נרחב יותר מזה האמור להלן, מהווה שימוש הוגן. ההכרעה במקרה שכזה מחייבת הפעלת שיקול דעת, בהתאם למכלול השיקולים שלעיל, והדבר יוכרע על ידי הגורם המוסמך במוסד. בקביעת היקף השימוש ההוגן יילקחו בחשבון השיקולים הבאים:
- שימוש בכחמישית מתוך ספר מהווה שימוש הוגן. הבחינה אינה רק כמותית אלא גם איכותית.
- מבלי לגרוע מן הזכות לסרוק ספר שלם בהתאם להוראות סעיף 30(א) לחוק זכות יוצרים,

מותר אף לסרוק ספר שלם אשר עותק ממנו איננו מצוי באוסף הספרייה, אם הספר אזל מההוצאה לאור (Out of Print).

- שימוש במאמר מכתב עת או מספר שהוא אסופת מאמרים, בשלמותו, מהווה שימוש הוגן, במידה שנדרשת הנגשה של מספר מאמרים מתוך אותה החוברת, הגיליון או הכרך של כתב העת, או מתוך הספר המהווה אסופת מאמרים לאותו הקורס, יש לבחון את הוגנות השימוש בשים לב למכלול השיקולים האמורים.

- שימוש ביצירה שאיננה ניתנת לחלוקה בשלמותה (כגון, תמונה, צילום, טבלה, תרשים, שיר) מהווה שימוש הוגן.

5. שימושים מעבר להיקף המתואר לעיל, או שהם אינם עומדים בתנאים שצויינו לעיל, יהיו במקרים רבים שימוש הוגן, אך הם מחייבים הפעלת שיקול דעת בנוגע למכלול אמות המידה.

2. הנגשת יצירות לצרכי הוראה באמצעות מקראות מודפסות

1. תיאור השימוש

בצד הצורך בהנגשת יצירות באמצעים דיגיטליים במסגרת פעילות הוראה במוסדות להשכלה גבוהה קיים אף הצורך שבהנגשת חומרי לימוד באמצעי המסורתי של מקראות מודפסות. המקראות הן ליקוט מודפס של מאמרים, קטעים מתוך ספרים, או מסמכים אחרים, אשר נכללו ברשימת הקריאה של הקורס. מטרת ההדפסה היא להקל על התלמיד בקריאת החומר ובעיון בו בהתאם לצרכים הפדגוגיים והחופש האקדמי של כל מרצה.

11. הכלל

היות שהמקראות הן למעשה הדפסה של החומרים אשר יכולים להיות מוגשים לתלמידים אף באמצעים דיגיטליים, עקרונות הפעולה אשר צוינו לעיל, בנוגע לשמורים דיגיטליים, יחולו בשינויים המחוייבים אף ביחס למקראות מודפסות.

1. ההכרעה האם מדובר בשימוש הוגן מצריכה בחינה של התנאים שבסעיפים 1 ו-2 להלן:
 - א. חומר ההוראה הנכלל במקראה נדרש על ידי מרצה לצורך קורס הנלמד במוסד (לדוגמה, על ידי הצהרת המרצה כי המדובר בחומרים הדרושים לצורך הוראת הקורס).
 - ב. המקראות יודפסו רק עבור תלמיד הלומד בקורס ויסופקו לתלמידי הקורס בלבד.
 - ג. לספריית המוסד גישה כדין לעותק אחד לפחות של הספר ממנו נלקחו החומרים.
 - ד. מחיר המקראות ישקף את עלות הפקתן.
2. היקף השימוש בחומר המוגן. שימוש הוגן הוא שימוש מידתי לצרכי הוראה ומחקר. היקף השימוש

המותר בחומרים מוגנים במסגרת מקראות מודפסות יקבע בהתאם לכללים החלים על שמורים דיגיטליים, קרי:

- שימוש **בכחמישית** מתוך ספר מהווה שימוש הוגן. הבחינה אינה רק כמותית אלא גם איכותית.

- שימוש במאמר מכתב עת או מספר שהוא אסופת מאמרים, בשלמותו, מהווה שימוש הוגן. במידה שנדרשת הנגשה של מספר מאמרים מתוך אותה החוברת, הגיליון או הכרך של כתב העת או מתוך הספר המהווה אסופת מאמרים לאותו הקורס, יש לבחון את הוגנות השימוש בשים לב למכלול השיקולים האמורים.

- שימוש ביצירה שאיננה ניתנת לחלוקה בשלמותה (כגון, תמונה, צילום, טבלה, תרשים, שיר) מהווה שימוש הוגן.

3. שימושים שאינם עומדים בתנאים שצויינו לעיל או שהם מעבר להיקף המתואר לעיל הם במקרים רבים שימוש הוגן, אך הם מחייבים הפעלת שיקול דעת בנוגע למכלול אמות המידה.

נספח א'

המוסדות להשכלה גבוהה השותפים לגיבוש עקרונות הפעולה ו/או אימוצן*

1. אוניברסיטת חיפה
2. המסלול האקדמי, המכללה למנהל
3. אוניברסיטת בר-אילן
4. אוניברסיטת בן-גוריון
5. האוניברסיטה העברית ירושלים
6. האוניברסיטה הפתוחה
7. אוניברסיטת תל-אביב
8. הטכניון
9. מכון ויצמן למדע
10. המרכז האוניברסיטאי אריאל
11. המכללה האקדמית בית ברל
12. מכללת גורדון
13. מכללת חולון
14. המרכז הבינתחומי הרצליה
15. מכללת סמינר הקיבוצים
16. המכללה האקדמית נתניה
17. מכללת אורנים
18. מכללת אורות ישראל
19. מכללת אורט בראודה
20. המכללה האקדמית תל-חי
21. המכללה האקדמית גליל מערבי
22. המכללה האקדמית צפת
23. המכללה האקדמית עמק יזרעאל
24. המכללה האקדמית תל אביב-יפו
25. מכללת שערי משפט
26. הקמפוס האקדמי אחווה
27. המכללה האקדמית כנרת

*בגיבוש עקרונות הפעולה נטלו חלק גם מלמ"ד ומיט"ל.

